

Hasan Škapur, ODNOS OSMANSKIH VLASTI PREMA BOSANSKOM USTANKU (1875-1878), Centar za osmanističke studije, Sarajevo, 2107., 468 str.

Prepoznavanje problema u historijskoj nauci ključna je pretpostavka za kvalitetan i značajan doprinos historiografiji. Otvoriti neko pitanje podjednako je važno koliko i znati kvalitetno ga valorizirati. Polazeći od te premise, bez obzira na sami sadržaj cijenim da je ovo djelo, ne samo uspjelo, nego da je izuzetno uspjelo. Taj uspjeh ne svjedoči samo svojevrsan znanstveni muk, u kojem je ono ,obitavalo svih proteklih decenija od završetka negdje 1970., nego i njegova aktuelnost danas.

Osim prepoznavanja neriješenih pitanja, druga vrlo važna pretpostavka jeste biti opsoobljen, dakle, biti u mogućnosti adekvatno odgovoriti zadatku koji stoji pred vama, ispunjavati stručne i znanstvene pretpostavke da autor uopće može i pomišljati nositi s određenim pitanjima i problemima.

Rahmetli Hasan Škapur, pripadao je onoj generaciji koja bi se s pravom mogla nazvati „bosanski klasičari“ osmanskog perioda. S jedne strane, duboko svjestan šta znači čačkati po „nepoželjnim pitanjima“, baviti se „opasnim temama“, dakle onim za šta se unaprijed zna, da će to biti hod po ,bodljikavom trnju ali isto tako duboko svjestan svega onoga što nosi bavljenje time. Uostalom, ta hrabrost njegov rukopis rađen kao doktorska disertacija držala je zatočenikom do kraja njegova života, ali i poslije njegove smrti 1975. godine. On se nije ustručavao svih opasnosti i izazova koji su stajali pred njim. Veličina naučnika, u ovom slučaju historičara se prepoznaje u tome. Po tome, dakle, Hasan Škapur, iako ,izvaninstitucionalni naučnik, zapravo je ,institucija za sebe.

U čemu je značaj njegovog djela:

- Prvo po odabiru i značaju teme koja je njime aktuelizirana.
- Drugo, ovo djelo predstavlja svojevrsan „memento“ Orientalnom institutu i građi koja je upravo žrtva jedne politike koje se iščitava i u redovima ove knjige.
- Treće i najvažnije jeste, pristup i perspektiva koju nudi ova knjiga. Ona je „izvorna“ u najbukvalnijem značenju te riječi. Barem u ovom trenutku ne mogu da se prisjetim nekog historiografskog djela u kome je omjer „izvora“ i „literature“ u takvom nesrazmjeru, naravno u korist izvora i izvorne građe, a da su literatura i literarna podloga gotovo nevidljive. To je ono, što za historičara predstavlja, iznimnu značajku i vrijednost. Posebno danas, kada „ljudi bježe od izvora“, i u svojim takozvanim naučnim radovima plutaju po površini, prepričavajući literaturu, što je sve, osim ozbiljne nauke ili stvarnog doprinosa nauci. U tom smislu, da ne posjeduje ništa drugo, ova knjiga je

u potpunosti uspjela. Specifična vrijednost jednoga djela jeste novina koju donosi i teza koju pokazuje. Ona je i u tim segmentima u potpunosti odgovorila svome zadatku i naučnoj svrsi.

Dakle, cjelokupan sadržaj ove knjige, jezikom kućne radinosti kazano, njegova osnova i potka, jeste izvor i to prvorazredni izvor. To su različiti službeni izvještaji, brzojavi, dopisi, uviđaji, saslušanja, istrage, analize, ekspertize, popisi oštećene ili stradale imovine i slično. U njima nema kalkulisanja, politikanstva, subjektivnog pogleda na događaj. Ovom knjigom Hasan Škapur je popunio svakako onu prazninu, koja je historijskoj nauci nedostajala, a to je stvarna izvorna dimenzija, „izvorna iznutra“, a ne izvorna sa neke distance ili promatranja iz nekog centra, novinskih izvještaja, pripovijedanja pojedinaca. Ona se, po tome, možda može doimati kao jednostrana, ali historijskoj nauci je nedostajala upravo ta perspektiva, za cjelovitije razumijevanje suštine i konteksta događaja. Jer upravo ova knjiga razgolićuje pozadinu ustanka u njegovoj suštini, ali i sve aktere, umješane u te događaje na bilo koji način. A ona pokazuje mnogo toga.

Sve istaknuto ne znači da Škapur nije vladao literaturom i da nije bio upoznat sa onim što se zove Bosanskohercegovački ustanak 1875-1878. Naprotiv, on je vrlo dobro upućen, jer kako drugačije objasniti da je bilo moguće doći do svih aspekata koje je on aktuelizirao kao zasebne cjeline. Da je to doista tako potvrđuje i njegova ocjena jednog od tih aspekata: „Mnoge naše publikacije obiluju propustima, iskrivljenim historijskim činjenicama, subjektivno-neutvrđenim i dokumentima nepotkrijepljenim zaključcima“. Ovdje ćemo istaći osnovne teme kojima se kroz poglavlja kako su navedena bavi ova publikacija:

- Suzbijanje ustaničke propagande i mjere za razbijanje
- Vojne akcije
- Odnos prema zarobljenicima (imovini pobunjenika, repariranim)
- Odnos muslimana prema nemuslimanima
- Odnos muslimana prema ustanku
- Ekonomske posljedice ustanka.

Ako bismo tražili slabu tačku ovoga djela, onda bismo je mogli naći u tome da je cjelokupan događaj ostao definiran kao „oslobodilačka borba“. Na momente, zapravo nesvjesno, autor je zapadao u zamku definiranja ustanka kao *oslobodilačkog*. I ne samo to, nego je dezerterstvo mobiliziranog muslimanskog stanovništva kvalificirano kao svojevrsan njihov doprinos ustanku, ali i višedecenijskom otporu koji su Bošnjaci muslimani iskazivali u vlastitoj konfrontaciji s osmanskom vlašću još od ranih pobuna muslimanskog stanovništva, do Husejn-kapetana, pa i Omer-paše Latasa i njegovih akcija u Bosni. U tom smislu autor na jednom mjestu kaže: *Vrijeme je tražilo promjene, i za njih su se borili svi naši narodi, prema svojim mogućnostima i uslovima živo-*

ta. Jedni oružjem, drugi sabotiranjem, a neki priželjkivanjem. Putevi borbe su bili različiti, ali ciljevi istovjetni. Ma kakvi motivi ove pojave bili i ma kako se oni interpretirali, ona je imala određen utjecaj na mnoge vojne akcije i očito koristila ustaničkom pokretu.

Ovo ne ističem kako bih umanjio ovo znanstveno postignuće, nego da bih pokazao koliko je bilo teško izdići se iznad ideološkog konteksta vremena u kojemu je ono nastajalo i tih okova kojima smo često zarobljeni a da i nismo do kraja ni svjesni. Ali, to je ipak neznatno, u odnosu na sve ono što pokazuje ova knjiga. A ona zorno pokazuje karakter ustanka, posebno u odnosu na njegovu raniju interpretaciju. On je prije svega velikodržavni, a ne samo društveno-politički, a nikako socijalni kako se u historiografiji predstavljao. I to je bilo sasvim sigurno skretanje s pravoga smjera i prikrivanja onoga što kao ideja mutira u velikodržavnim centrima. Jer ustanički komiteti nastali izvan Bosne mobiliziraju, prebacuju opremu i dobrovoljce iz Austro-Ugarske i Srbije u Bosnu, zatim lica koja će rukovoditi ustankom. Ustanak dakle, nije izbio u Bosni, on je uvezen u Bosnu.

Komandni kadar ustanika često jesu stranci, lica iz Srbije i Crne Gore. Njegove osnovne odlike i metode jesu: hajdučija, devastacija, pljačka, paljevine, izvan čega nije ostao niko, ko je iskazivao iole lojalnosti državi i sistemu, bio on musliman ili nemusliman. I to je ono što je iznimno važno za ocjenu karaktera ustanka. Na meti su bili stambeni i drugi objekti, dakle nepokretna imovina, zatim pokretna imovina, stoka, pokućstvo, skladišta žita, kako muslimana tako i nemuslimana koji se nisu željeli ili mislili priključiti ustanicima. To dakle nije hod ka postizanju socijalne pravde, nego put ka realizaciji polustoljetnog nastojanja integriranja Bosne u srpski nacionalni program, odnosno integriranja Bosne u nacionalnu državu Srba. Između socio-ekonomskog tumačenja karaktera ustanka Milorada Ekmečića do nacionalno-političkog Vase Čubrilovića, ova knjiga vrlo jasno pokazuje osvajački, pljačkaški, destruktivni karakter ustanka, ali istovremeno i međunarodni karakter, a što pokazuje da je bosanski prostor samo poligon prelamanja međunarodnih interesa, pri čemu se „nemuslimansko stanovništvo“ koristi u te svrhe.

Iako nisu u izravnom objektivu autora, ustanici i njihovi ciljevi, oni se manifestiraju indirektno u različitim kontekstima, koji se aktueliziraju u ovoj knjizi. Primarni zadatak autora koji je sebi postavio jeste odgovoriti na pitanje kako vlast funkcionira i kako se odnosi spram stanja, problema, ali i onih koji proizvode te probleme. Autor je pokazao, više stvari. Koliko god to bio „antidržavni akt“, usmjeren ka rušenju poretka, da država ne koristi silu bez propitivanja, nego da se prema tome odnosi prema zakonu i u skladu s pravnim procedurama u takvim situacijama, čak i blaže u odnosu na to kakav je karakter, razmjere i posljedice pojedinih ustaničkih akcija. Jer, osnovna

intencija države jeste podanicima obezbijediti „mir i sigurnost“, osnovna i prirodna prava na život, imovinu i mogućnost da privrjeđuju. Meta su svi, muslimani, pravoslavni i katolici. Naravno autor je pokazao u cjelosti kakav je odnos vlasti prema ustanicima, tj. da je cilj, osim zaštite stanovništva od samovolje otrgnutih naoružanih pljačkaških grupa i adekvatan pravni tretman onih koji su činili nasilje. Svakako, autor nije propustio priliku ukazati i na negativne pojave, propuste, pa ako hoćete i samovolju pojedinih nosilaca državnih funkcija u tim slučajevima. To još jednom govori o autorovoj naučnoj akribiji, odsustvu selektivnog doziranja, ali i o sistemu koji nema jednostran pristup, jer ne problematizira se samo borba protiv ustanika, nego dokumentira i ono što se ispoljava kao slabost sistema, tj. nosilaca pojedinih funkcija u sistemu.

Aladin Husić